

VOJENSKÁ REPREZENTACE AUGUSTA SILNÉHO: KULTURNĚ-MILITÁRNÍ ROZBOR PLÁNŮ CVIČENÍ SASKÉ ARMÁDY U ZEITHAINU (1730)¹

Tomáš Konečný

Nejrozměrnější knihou v knihovně Benediktinského opatství v Rajhradě je rozsáhlý svazek vojenských plánů, které detailně zobrazují podobu několikátýdenního cvičení saské armády.² Při letmém pohledu do něj se může zdát, že se jedná o svědectví jednoho z mnoha vojenských manévru 18. století, které nemá zvláštní výpovědní hodnotu. Za zdánlivě běžným cvičením se však ukrývá mnohem větší a slavnostnější událost, kterou je tzv. ležení u Zeithainu.³ Toto celoarmádní cvičení saské armády, jež uskutečnil saský kurfiřt a polský král August Silný (1670–1733) ve dnech 31. května až 28. června roku 1730, mělo oslnit celou Evropu. Pojilo v sobě na jedné straně pečlivě připravené celoarmádní cvičení 27 tisíc mužů, kteří měli prokázat úspěšné zakončení reformy saské armády, a na straně druhé, vrcholnou barokní slavnost spojenou s bohatými hostinami, ohňostrojem, divadelními a operními představeními. Okolí vesnic Zeithain, Radewitze, Mühlberg a dalších, ležících přibližně čtyřicet kilometrů severozápadně od Drážďan, se tak téměř na měsíc stalo společenským a kulturním centrem, do nějž přicestovali hosté z celé Evropy, především pak ze Svaté říše římské. Mezi přibližně 300 urozenými hosty zaujímal nejprominentnější místo braniborský kurfiřt a pruský král Fridrich Vilém I. (1688–1740). Ten do Saska přicestoval s více

-
- 1 Studie je upravenou bakalářskou prací. KONEČNÝ, Tomáš. *Vojenská prezentace Augusta II. Silného: Kulturně-militární analýza plánů cvičení saské armády u Zeithainu v roce 1730*. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2021.
  - 2 Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad, Grundrisse des Campements bey Zeitheyen 1730, sign. R – DCCCLXXXVIII.
  - 3 Významné studie k historii zeithainského ležení s odkazy na další literaturu viz COUFALOVÁ, Iveta. *Král-konvertita: Panovnická konverze Augusta Silného a její reflexe v saském veřejném prostoru především mezi dvěma luteránskými jubileji (1717/1730)*. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2021, s. 115–126; BOTHE, Jan Philipp. „Martialische Lustbarkeiten“: Die Inszenierung des Zeithainer Lagers (1730) zwischen Hof und Militär. *Archiv für Kulturgeschichte*. Köln: Böhlau Verlag, 2019, Band 101, Heft 1, s. 29–60.

než 100 důstojníky a svým synem, budoucím Fridrichem II. Velikým (1712–1786).⁴ Přítomni však byli také diplomaté, představitelé saské a polské vlády a nakonec též široká veřejnost.

Svazek plánů tyto velkolepé vojenské manévry dokumentuje. Na 110 mědirytinových plánech jsou zobrazeny architektonické prvky vojenského ležení, cvičiště podle jednotlivých fází vojenské přehlídky a prostorové uspořádání slavnosti, která se konala v závěru manévru. Plány mají jednotný rozměr 56×83 cm, jsou potištené vždy jen po jedné straně a některé jsou ručně kolorovány. Převážně se jedná o zvýraznění schematických značek pro vojenské jednotky, které byly v dané fázi aktivní. Plány byly vytištěny v hojném počtu a byly distribuovány urozeným návštěvníkům (nebo možná také věnovány jako dary).⁵ Různé variace totožných tisků jsou proto k nalezení na rozmanitých místech Evropy, kupříkladu ve sbírce britského krále Jiřího III. (1738–1820).⁶ Rajhradský svazek plánů je tedy jedním z mnoha dochovaných. Unikátní však je několika rukopisnými vpisy, které dávají tušit něco málo o původním majiteli plánů. Kdo jím však byl? Co svazek plánů vypovídá o zeithainských vojenských manévrech? Jakým způsobem využil August Silný zeithainské ležení ke své sebereprezentaci? Tyto otázky zodpovídají následující stránky.

PŮVOD VOJENSKÝCH PLÁNŮ

Svazek zeithainských vojenských plánů je součástí mapové sbírky, o jejíž historii si Petra Křivová, knihovnice Muzea Brněnska, spravujícího knihovnu rajhradského benediktinského opatství, připravila příspěvek na konferenci o problematice historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. K jejímu původu napsala, že „založení mapové sbírky benediktinského kláštera v Rajhradě lze datovat do roku 1868, kdy místní mnich Beda Dudík koupil z pozůstalosti rakouského šlechtice a vojenského důstojníka, hraběte Evžena Viléma Haugwitze, sbírku map. K této sbírce se přidaly i atlasy, které již byly v knihovně zapsány, a vznikla tak

samostatná sbírka map a atlasů.⁷ Byl tento svazek vojenských plánů skutečně součástí pozůstalosti Evžena Viléma Haugwitze (1777–1867), nebo se řadí mezi původní kusy sbírky?

Při nahlédnutí do rodokmenu Haugwitzů se zdá, že se mezi předky Evžena Viléma vyskytuje potenciální první majitel, kterému byly plány věnovány (nebo je zakoupil). Souvislosti napovídají, že jím mohl být Jiří Karel Haugwitz (1674–1745), otec známějšího Fridricha Viléma Haugwitze (1702–1765), který se proslavil správnou reformou habsburské monarchie na dvoře Marie Terezie (1717–1780). Je doloženo, že se Jiří Karel vojenského ležení u Zeithainu zúčastnil jako host. Není bohužel snadné zjistit více informací o jeho návštěvě Saska, aby bylo možné potvrdit, že byl oním prvním majitelem vojenských plánů, jež se ocitly v benediktinské knihovně v Rajhradě.⁸ Svazek zeithainských plánů se mohl nacházet v klášteře ještě před koupí části pozůstalosti Evžena Viléma Haugwitze.

Přestože není k dispozici exaktní důkaz, existují náznaky, které napovídají, že Jiří Karel Haugwitz mohl být majitelem plánů. Kromě toho, že býval vojákem saské armády (mezi lety 1693 až 1705), byl v roce 1734 povýšen do hodnosti generál majora, ačkoliv žil tou dobou ve Slezsku. Navíc ještě v roce 1738 byl pozván na oslavu svatby saské princezny Amálie (1724–1760).⁹ Je tudíž očividné, že Jiří Karel udržoval dlouhodobý vztah se saským dvorem, což mohl být důvod, proč svazek plánů v roce 1730 obdržel.

ROZBOR PLÁNŮ

Knihu plánů lze rozdělit podle jejich společných rysů na šest základních částí. První část uvádí čtenáře do prostoru vojenského ležení, obsahuje náskres dvorského tábora, pavilonu a obelisku. Od druhé části jsou zobrazovány jednotlivé ukázky (každé byl věnován jeden den), které vzestupně rostou co do velikosti i složitosti. Druhá část je věnována přehlídce celé saské armády. Třetí část představuje jednotlivé složky armády, skládá se z ukázek dragounů, jezdeckta, pěchoty, dělostřelectva

4 KONEČNÝ, Tomáš. Urození hosté Augusta Silného: Šlechta z habsburské monarchie na vojenských manévrech u Zeithainu (1730). *Theatrum Historiae*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2022, No 31, s. 7–11.

5 BESCHORNER, Hans. Beschreibungen und bildliche Darstellungen des Zeithainer Lagers von 1730. *Neues Archiv für sächsische Geschichte*. Dresden: Wilhelm Baensch, Verlagshandlung, 1906, Band 27, s. 125–135.

6 *Military review at Zeithain and Mühlberg*. Online. Dostupné z: <https://militarymaps.rct.uk/miscellaneous/military-review-at-Zeithain-and-muhlberg-1730>. [cit. 20. 4. 2024].

7 KŘIVOVÁ, Petra. Mapová sbírka knihovny benediktinského kláštera v Rajhradě. *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 16. odborné konference Olomouc, 13.–14. listopadu 2006*. Brno: Vědecká knihovna v Olomouci et al., 2008, s. 17–19.

8 V Rodinném archivu Haugwitzů se nenacházejí prameny k těmto konkrétním dnům června roku 1730.

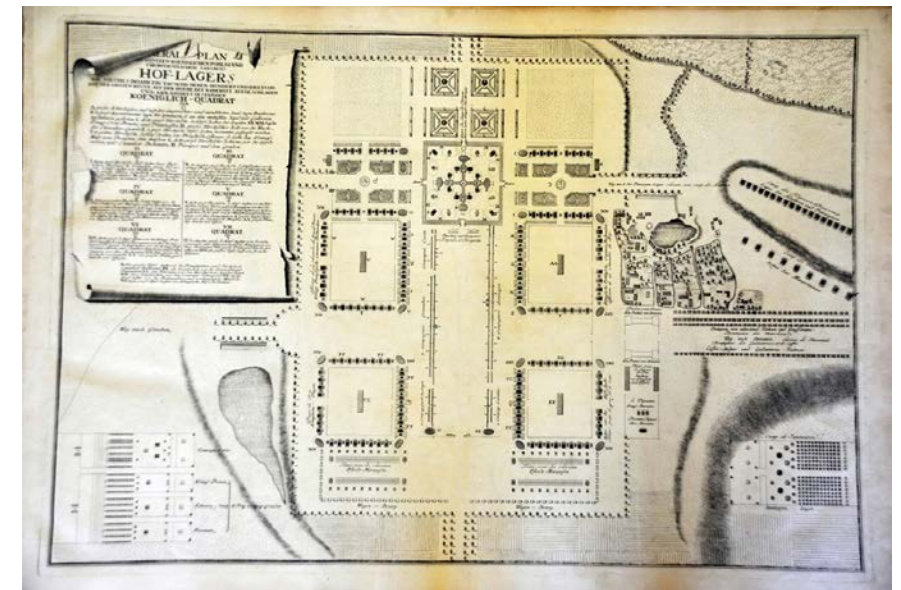
9 Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Haugviců, inv. č. 258, sign. A19; inv. č. 551, sign. F2.

a lancierů.¹⁰ Ve čtvrté části demonstrovala celá armáda různé metody boje (v kolo-
nách, v liniích a v karé), během kterých poprvé došlo na simulovaný boj mezi
saskými jednotkami. Bitevní atmosférou pokračovala také pátá část. V ní provedla
saská armáda dvě bojové ukázky (polní bitvu a boj o opevnění s násilným přecho-
dem přes řeku). Takto vygradované ukázky saské armády byly zakončeny slavnos-
tí, která je zobrazena na posledních plánech zkoumaného svazku. Poslední, šestá
část dokládá velkou hostinu celé armády a akt rozloučení pruského krále s důstoj-
níky saské armády. Tomuto rozdělení zeithainských manévrů do šesti částí podle
společných rysů ukázek podléhá i struktura této studie.

1. část Rozložení tábora, obelisky a pavilon

První listy plánů jsou věnovány mocenskému středobodu vojenských mané-
vrů u Zeithainu, dvorskému táboru (Hof-Lager). V něm byli ubytováni oba krá-
lové, doprovod pruského krále, polští a saští ministři, zahraniční generálové
a mnozí další vybraní hosté. Prostor byl za tímto účelem pečlivě upraven a roz-
vrstven. Jádrem dvorského tábora byl královský kvadrát s velkými, bohatě zdo-
benými tureckými stany pro pruského a polského krále, nebo velký, osmiúhelní-
kový vybavený sál, jenž byl pokrytý parketami z několika druhů dřeva a drahými
koberci. Z královských stanů se otevíral výhled přes efemérní zahradu do nížiny
na tábořící saskou armádu. Na druhou stranu se otevíral „dvůr“ obklopený další-
mi řadami stanů.

Dvorský tábor byl nepochybně svěbytným světem plným zákulisních jednání,
diplomacie a dvorského života, o čemž svědčí i korespondence dvou císařských
diplomatů, Leopolda Viléma z Valdštejna (1677–1748) a Fridricha Heinricha ze Sec-
kendorffu (1673–1763).¹¹ V dopise prvního zmíněného se například píše, že stan
druhého císařského diplomata byl přesunut ve dvorském táboře z jedné části do
druhé, čímž August Silný reagoval na horentní diplomatickou aktivitu Fridri-
cha Heinricha ze Seckendorffu, který se pokoušel zajistit na saském dvoře přízeň
pro císařskou politiku.¹² Za přípravu tohoto prestižního prostoru, ostatně stej-
ně jako celého prostoru vojenských manévrů, zodpovídal přední saský architekt,

Plán dvorského tábora. (Benediktinské opatství Rajhrad)

Matthäus Daniel Pöppelmann (1662–1737), který se proslavil stavbou Zwingeru.
Jeho podíl na přípravě vojenských manévrů dokládá také umělecký rozsah této
události.¹³

V nejbližším okolí dvorského tábora se dále nacházely stany vybraných jednotek:
Tři freikompanií, kadetní komanie a janičářského batalionu, které ve dvorském
táboře plnily reprezentativní funkci.¹⁴ Zejména janičáři představovali v saské
armádě zvláštní útvar, jehož tradici je možné nalézt na saském dvoře ještě před vládou
Augusta Silného.¹⁵ Janičáři byli společně s tureckými stany a různými orien-
tálními předměty v souladu s rostoucím zájmem o Orient a dodávali saskému

10 Ačkoliv byli v ukázce přítomni i pikenýři, pojem lancieri se zřejmě vztahoval primárně k jízdním kopiníkům.

11 KONEČNÝ, Tomáš. *Vojenské ležení u Zeithainu očima diplomatů: Analýza korespondence Leopolda Viléma z Valdštejna a Fridricha Heinricha ze Seckendorffu*. Magisterská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2024.

12 „der graf Seckendorf, welchem eine Zelt in dem königl[ichen]-pohl[nischen] quartir ahsignirt gewesen, mit s[einem] königl[ichen] preuß[ischen] May[estät] angekommen, s[einer] königl[iche] Pohl[nische] May[estät] so gleich dieses Zelt abbrechen, und in das preuß[ische] quartier Aufshlagen laßen;“ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, Fam. in spec 610.15 (15. 6.).

13 ZWOCH, Gerhard: *Das Zeithainer Lustlager 1730–2005. Zum Jubiläum des Campements der Armee Augusts des Starken zwischen Mühlberg und Großenhain*. Großenhain: Aspekte Verlag, 2005, s. 24–25.

14 V ležení u Zeithain se nacházely tři granátnické komanie, které nebyly přiřazeny k žádnému regimentu. Z toho důvodu skládaly samostatný granátnický batalion jak do ukázek, tak na ceremonie. Kadetní komanie byla založena otcem Augusta Silného a sloužila jako přípravná důstojnická škola. MÜLLER, Reinhold. *Die Armee Augusts des Starken: Das sächsische Heer von 1730 bis 1733*. Berlin: Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1984, s. 10.

15 MIKOSCH, Elisabeth a SCHUCKELT, Holger. Das sächsische Janitscharenbataillon beim Zeithainer Lager 1730. In: *Im Lichte des Halbmonds: Das Abendland und der türkische Orient*. Dresden: Staatliche Kunstsammlungen Dresden, 1995, s. 289–295.

Pavilon. (Benediktinské opatství Rajhrad)

dvoru na atraktivitě a zajímavosti. Navíc byla část tureckých stanů ve dvorském táboře válečnou kořistí z tažení proti Osmanům, a tudíž vyzdvihovala Augusta Silného jako křesťanského válečníka.¹⁶ Další neobvyklou „orientální“ jednotkou byly dvě eskadrony polských hulánů, tzv. Tatarů, kteří svým cizorodým vzhledem a jednáním fascinovali saské diváky.¹⁷ Ti však byli utábořeni mimo dvorský tábor.

Na následujících dvou stranách svazku plánů je vyobrazen efemérní pavilon, který se nacházel uprostřed cvičební pláně. Dvoupatrová dřevěná budova měla sloužit jako vyvýšené hlediště pro všechny ukázky, vyjma jedné. Horní patro bylo vyhrazeno pro krále a knížata, spodní patro bylo určeno urozeným hostům a v suterénu objektu bylo připravováno občerstvení.¹⁸ Z oficiálního popisu události také víme, že do tohoto pavilonu docházela mimo jiné arcivévodkyně Marie Josefa (1699–1757) spolu se svými dámami.¹⁹ Výhled z balkonů umožňoval přehlednout všechno dění, které nebylo možné obsáhnout z úrovně cvičiště. Nadto byl

¹⁶ BESCHORNER, pozn. 5, s. 103–104.

¹⁷ Ibid., s. 120–121.

¹⁸ ZWOCH, pozn. 13, s. 32.

¹⁹ *Königlich-Polnischer und Churfürstlich-Sächsischer Hoff- und Staats-Calender auf das Jahr 1731*. Online. Dostupné z: <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/440514/1>. [cit. 15. 5. 2024].

Obelisk. (Benediktinské opatství Rajhrad)

pavilon připraven tak, aby z jeho pohodlí mohl August Silný kontrolovat vojenské ukázky. V přímé blízkosti pavilonu byla umístěna děla, která podle počtu výstřelů udávala instrukce k dalšímu kroku prováděné ukázky. August Silný tak mohl ovládnout celý perfektně disciplinovaný a kontrolovaný prostor. „Zhmotnění“ panovníkovy moci muselo být nepřehlédnutelné.

Na stejné straně jako pavilon se nachází nákres obelisku, jichž bylo na cvičišti celkem šest. Jejich funkce na okraji cvičiště nebyla pouze ozdobná. Z pozdějších plánů je čitelné, že jejich rozmístění pomáhalo armádě v prostorové orienta-

ci. V polních podmínkách užívali důstojníci pro tvorbu nových linií v krajině dobře rozeznatelné body (stromy, věže, budovy), které byly pro vojáky provádějící rozkaz snadno viditelné. Tím, že byly tyto směrníky postaveny, bylo zajištěno, že armáda vždy nastoupí na přímou linii a že se v této linii vyrovná. Na rozdíl od ostatních objektů, které byly postaveny pro potřeby cvičení, se tři z těchto obelisků dochovaly do současnosti.

Dochované obelisky. (převzato z: www.wikipedia.org)

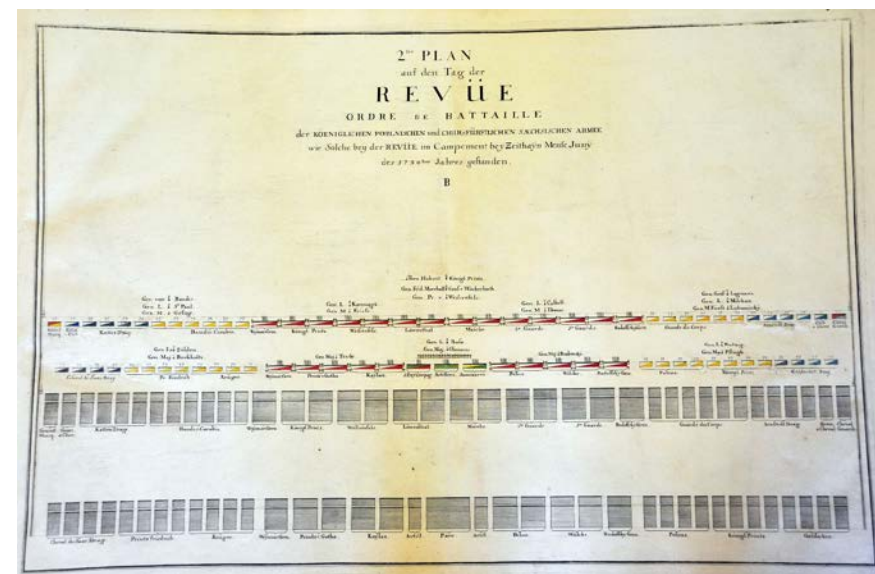
2. část Velká přehlídka

1. června 1730 byla militárně-reprezentační událost zahájena přehlídkou celé saské armády. Od šesti hodin ráno bylo vojsko nastoupeno ve dvou liniích na cvičební pláni. Kolem sedmé hodiny dorazili oba králové se svým doprovodem. Poté, co panovníci objeli všechny nastoupené útvary, usadili se v tureckých stanech před armádou, kde se občerstvili. Po slavnostních výstřelech z děl umístěných uprostřed sestavy, po nichž následovaly dvě salvy pěchoty, vykonali vojáci vpravo v bok, aby všechny jednotky propochodovaly podél panovníků, které s pozdravem minuly.²⁰ Ve druhém plánu je rozkreslen bitevní pořádek saské armády, který obsahuje nejen postavení jednotlivých regimentů, ale také pozice důstojníků. Saský princ Fridrich August zaujímal nejřednější a centrální místo v celé sestavě. Vzhledem k tomu, že August Silný doprovázel hosty, zastupoval saský princ na místě vrchního velitele armády svého otce. Přeneseně tak oba naplňovali roli válečníků a velitelů saské armády.

Pozice jednotlivých regimentů nicméně také napovídá něco o jejich významu.²¹ Některá místa ve formaci nabývala čestnější hodnoty, vzhledem ke svému většinou čistě praktickému důvodu. Díky tomu jsme schopni rozpoznat na čestných místech mušketýry (Grand Mousquetairs), jízdní gardu (Chevalier Garde) a jízdní granátníky (Grenadier Cheval), umístěné na nejvíce levém a nejvíce pravém křídle první linie armády. Kromě jízdních granátníků se jednalo o dvorské jednotky, jejichž bojová hodnota nebyla velká (už jen proto, že se vždy jednalo pouze o jednu nebo dvě eskadrony), ale byly vyzdvíženy nad ostatní svým společenským postavením. Perem vepsané poznámky u legendy třetího plánu velké přehlídky (Grand Revüe) doplňují informaci, že stráže z Tatarů vytvořily linii na hranici cvičební plochy jako zábranu proti divákům. Ve třetím plánu je možné tyto stráže spatřit v podobě perem vepsaných teček zobrazujících dvojice Tatarů podél celé divácké linie. Autor rukopisných poznámek tak připomíná divácký zájem o tuto událost i reprezentativní roli hulánských eskadron, které byly formálně součástí polsko-litevské armády.²²

3. část Ukázky druhů vojska

Ve dnech 3. až 13. června proběhly ukázky jednotlivých druhů saského vojska: dragounů, jezdeckta,²³ pěchoty a dělostřelectva. Každá z ukázek začínala nástupem daného typu jednotky před cvičiště, kde se podle obelisků vyrovnaly do linie (tento

Bitevní pořádek saské armády. (Benediktinské opatství Rajhrad)

nástup jednotek se opakoval při každé ukázce), a následně vyrážely po podjednotkách nebo bočním pochodem v několika proudech směrem k pavilonu.²⁴ Pravděpodobně bývaly jednotlivé ukázky oficiálně zahájeny právě tímto vypořádováním jednotek. Vojáci se tak nejen přibližovali na dohled diváků v pavilonu, ale rovněž mohli vzdáleně připomínat postup nově dorazivších útvarů na skutečné bojiště.

Dragouni s kyrysníky odprezentovali několik formací, jež měly dokazovat vývojovou vyspělost saské armády. Jednalo se například o přechod z jedné linie do dvou nebo zformování karé kolem pavilonu. Zvláště dragouni jsou v této souvislosti hodni zmínky, svým posláním kombinovali boj pěšáka a jezdců, a proto předvedli v samostatné ukázce nejen své jezdecké schopnosti, ale i znalosti pěchoty.²⁵ Ukázka dragounů na rozdíl od jezdeckta tedy nespočívala ve variabilitě jízdních formací a jejich schopnosti je pružně měnit, ale v sesednutí z koní, utvoření batalionů po vzoru pěchoty a střelbě v sevřeném útvaru. Tento kontrast ve způsobu nasazení nejlépe ilustruje 3. plán ukázky dragounů a 6. plán, věnovaný cvičení jezdeckta.

²⁴ Každá jednotka se skládala z několika menších podjednotek, s nimiž posléze bylo snazší manévrovat.

²⁵ DUFFY, Christopher. *The Military Experience in the Age of Reason*. New York: Taylor and Francis, 1987, s. 85–86.

²⁰ ZWOCH, pozn. 13, s. 71–73.

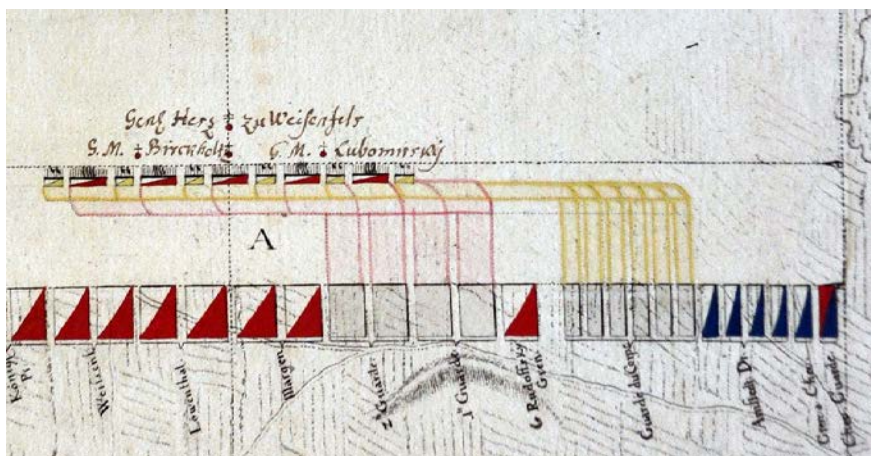
²¹ Vojáci měli mezi sebou vytvořený hodnotový systém a velice dobře chápali pojem cti a slávy, kterým žili jejich aristokratičtí velitelé. BERKOVICH, Ilya. *Motivation in War: the Experience of Common Soldiers in Old-Regime Europe*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2017, s. 165–194.

²² MÜLLER, pozn. 14, s. 88–89.

²³ V saské armádě byli zařazeni mezi běžné jezdeckto pouze kyrysníci. Ibid., s. 75–76.

Nástup vybraných jednotek před ukázkou lancierů. (Benediktinské opatství Rajhrad)

tuto zbraň vnímali reformátoři saské armády spíše jako doplněk moderní armády než jako její plnohodnotnou součást (ačkoliv ukázka lancierů mohla být opatrným pokračováním diskuse o jejich znovuzavedení).

Zatímco píky byly u pěchoty do určité doby běžné, užití kopí u jezdeckta bylo nezvyklé.²⁷ Jak ale vysvětlit užití kopí u jezdeckta v jediné ukázce vojenských manévřů? Odpověď na tuto otázku je možné nalézt v personálním spojení Saska a polsko-litevského soustátí, poněvadž právě ve východní Evropě bylo kopí běžnou výbavou jezdeckta. Ostatně také zmínění huláni byli vyzbrojeni kopím. Nebylo by proto překvapující, kdyby se August Silný inspiroval polsko-litevskou armádou. Nicméně, jaký význam přesně měla tato ukázka s pikami a kopími v kontextu představení moderní saské armády, zůstává otázkou.

4. část Ukázky celé armády

Do 15. června byly divákům představeny jednotlivé druhy vojska s jejich způsobem nasazení, manévry a závěrečnými přehlídkami kolem pavilonu. V následujících dnech, 15. až 19. června, byly zahájeny celoarmádní ukázky (manévrování v kolonách, liniích a karé), kterých se již účastnily všechny složky vojska společně,

27 Už od 16. století polští panovníci najímali tyto nepravidelné tatarské jezdce z litevského velkoknížectví vyzbrojené kopími. Zatímco se tedy v Evropě kopí v podstatě vytratila, huláni jejich použití v Rzeczpospolita do jisté míry „konzervovali.“ VOGELTANZ, Jan. *Malý slovník starého vojenského názvosloví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008, s. 41.

s výjimkou těžkého dělostřelectva.²⁸ Třetí část tedy prezentovala mnohem komplexnější manévry, než byly ty uvozující, poněvadž zkombinovala dosud představené manévry v jeden celek.

Majitele svazku vojenských plánů ukázky kolon a linií zaujaly,²⁹ poněvadž k jejich legendám přičinil dva rukopisné vpisy. Oba shrnují délku času, kterou potřebovala saská armáda k zformování svých jednotek do bitevního pořádku.³⁰ Tato informace je svým výskytem ojedinělá a tedy výjimečná, poněvadž ani jiné texty tak exaktně nepojednávají o délce jednotlivých pohybů vojska. Autor poznámek se zajímal o vojenství, neboť laik by sotva považoval za důležité si zapsat údaje o rychlosti prováděných proměn formací. Náhodné není ani, že obě poznámky jsou věnovány té části cvičení, ve které vojáci přecházeli do základního bojového postavení. Vzhledem k tomu, že se v celém svazku vyskytují rukopisné poznámky vzácně, ukazuje nám to význam tohoto manévru (ať už byl důležitý subjektivně či objektivně). Cítil jejich autor potřebu vyzdvihnout rychlost manévru? Anebo chtěl porovnat, z jaké formace se armáda dostane nejrychleji do bojového postavení? Ať už byla jeho motivace jakákoliv, jeho poznámky dokládají fakt, že rychlost prováděných rozkazů, jeden z určujících prvků kvality vojska, byla nejedním účastníkem slavnosti sledována a hodnocena.

Velkého uznání mezi odborníky se dočkal manévr ze dne 17. června v ukázce linií.³¹ Během něj provedla celá saská armáda ve třech liniích obrat kolem svého středu o jednu osminu. Proč vzbudil tento manévr takový ohlas? Pohyb celé armády v několika dlouhých liniích představoval náročnou výzvu, měl-li být proveden ve vyrovnaném celku. Už jen udržet řádně vyrovnanou linii při přímém pochodu jednoho batalionu nebylo vždy jednoduché, což zmiňovaly například i pozdější francouzské předpisy. Otáčení na místě bylo neméně náročnou proměnou, poněvadž často docházelo k přirozenému prohnutí formace. Provedení tohoto pohybu s celou saskou armádou čítající 27 tisíc mužů pak rozhodně představovalo mimořádný úkol. Jestli bylo jeho splnění přítomnými odborníky náležitě oceněno, musel se tento manévr nepochybně vydařit. Jednalo se o skutečné umění disciplíny a sevcivosti, potvrzující celkovou vysokou kvalitu saské armády.

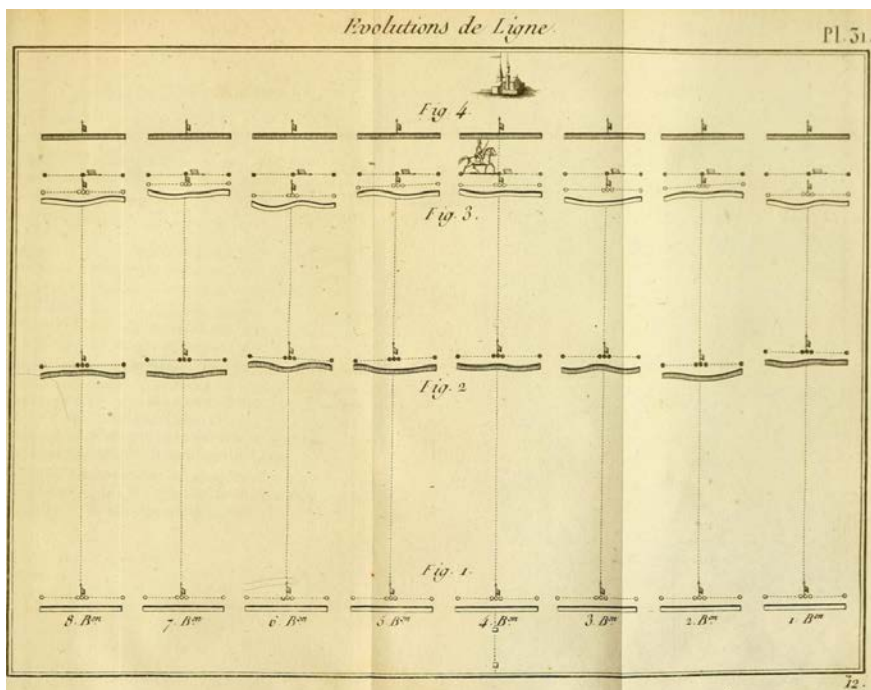
28 První ukázka kolon byla na svoji dobu spíše neobvyklá, protože se v ní aplikovaly teoretické myšlenky Follarda. Ukázka kolon měla překonat dosavadní výhodu. BESCHORNER, Hans. *Das Zeithainer Lager von 1730. Neues Archiv für sächsische Geschichte*. Dresden: Wilhelm Baensch, Verlagshandlung, 1907, Band 28, s. 70.

29 „welche in 7 Minuten bewerkstelliget worden“; „welche in wenigens als 6. Minuten bewerkstelliget worden.“ *Grundrisse des Campements*, pozn. 2, fol. 56, 73.

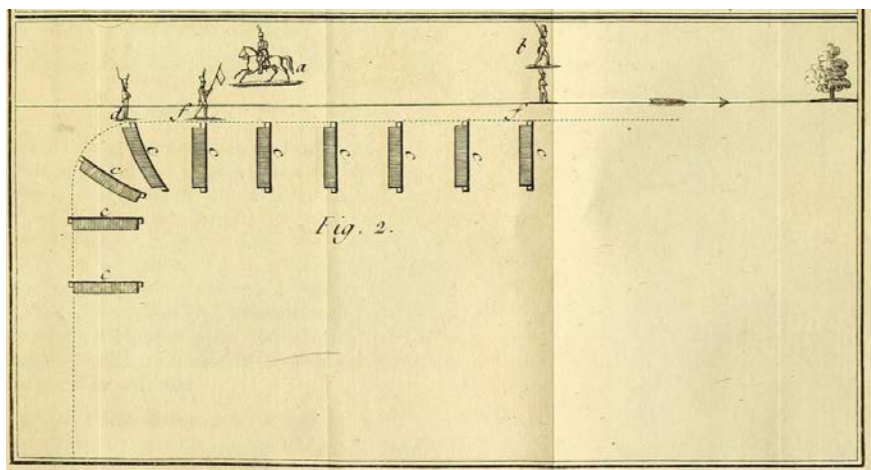
30 Bitevní sestava je základní formace rozvinuté jednotky nebo armády, od níž se odvozují veškeré ostatní formace.

31 ZWOCH, pozn. 13, s. 80; MÜLLER, pozn. 14, s. 14.

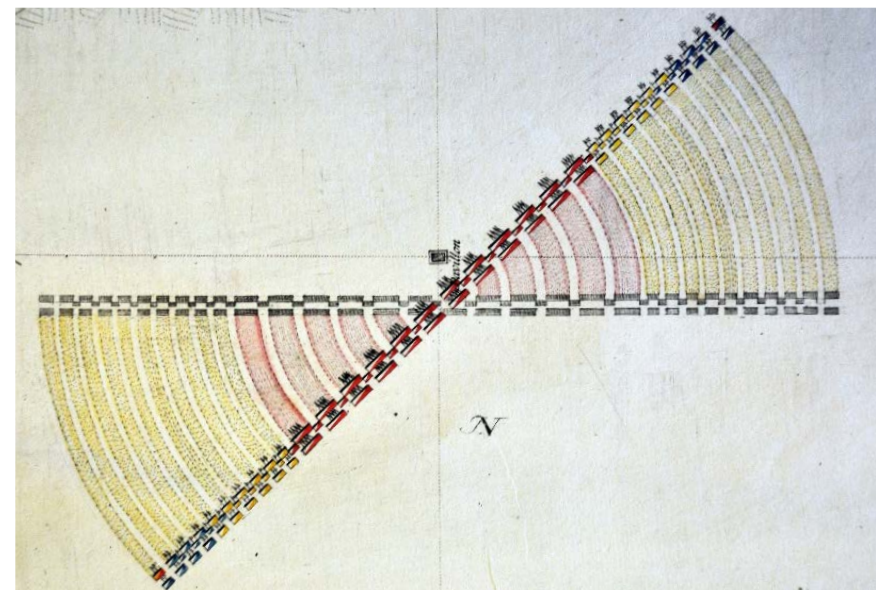

Přímý pochod několika batalionů. (převzato z: Règlement concernant l'exercice et les manouvres de l'infanterie)

Změna směru pochodujícího batalionu v koloně. (převzato z: Règlement concernant l'exercice et les manouvres de l'infanterie)

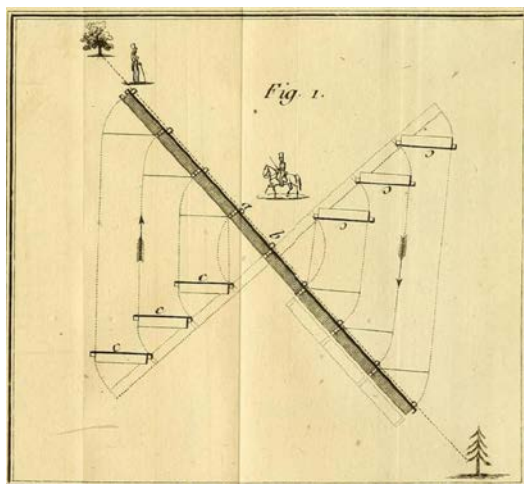

Otočení se celého vojska kolem své osy. (Benediktinské opatství Rajhrad)

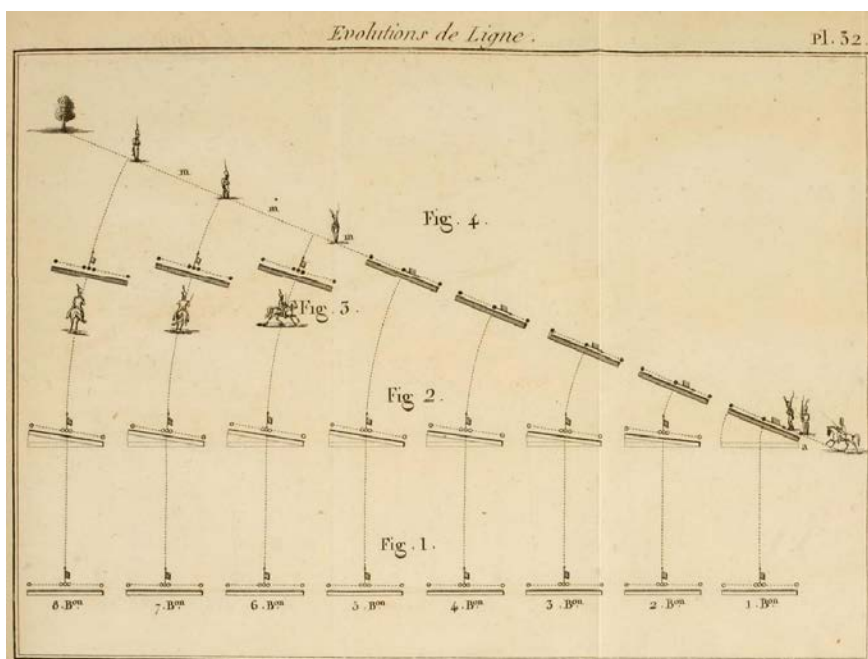
Změna směru armády sice mohla být ve skutečném boji potřebná, například při nutnosti otočit se vstříc nepříteli přicházejícímu z jiného směru, je však malá pravděpodobnost, že by se tak v praxi stalo. V polních podmínkách by jen málokterý terén otevíral dostatečně rovinatý a otevřený prostor pro tak velký armádní manévr. V praxi se proto začaly užívat přímější a efektivnější metody, jak nechat nastoupit jednotky na novou linii. Je tudíž zřejmé, že obrat vojska kolem svého středu měl manifestovat schopnost provést tento složitý manévr, aniž by byl určen pro opravdovou bitvu.

Od první po poslední ukázkou nebyla opomíjena důležitost pozorovatele, jemuž se přizpůsobovala podoba vojenských ukázek. Všechny ukázky byly připraveny tak, aby byly zajímavé a snadno viditelné z pavilonu, odkud je sledovali nejvýznamnější pozorovatelé. Růst počtu vojáků a složitosti ukázek časem otevíral stále více možností, jak oslnit diváky postavené na jednom místě cvičiště. Počínaje formací karé se ukázky obohatily o simulovaný boj. Dne 19. června tak diváci mohli kupříkladu pozorovat z bezprostřední blízkosti útoky jezdeckva. Největší karé bylo situováno tak, že jezdecký útok proti němu směřoval jak na pěchotu, tak též na pavilon, jenž se nacházel přesně uprostřed jejich formace. Útok celého saského jezdeckva představoval jeden z unikátních okamžiků zeithainských manévrů, poněvadž hostům v pavilonu přibližoval nejryzejší prožitek bitvy, nadto pohodlně a přehledně. Simulace takového útoku musela šlechticům, z nichž někteří nemuseli během svého

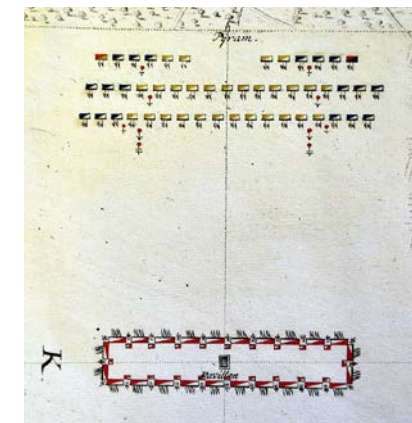

Formování batalionu na nové linii. (převzato z: Règlement concernant l'exercice et les manouvres de l'infanterie)

Formování několika batalionů na nové linii. (převzato z: Règlement concernant l'exercice et les manouvres de l'infanterie)

života spatřit polní bitvu, brát dech a jistě v nich probouzela emoce. Navíc, ať už jízda útočila na pěchotu, nebo se celé části armád pouštěly do simulovaných bitev, platilo, že se předváděné boje nedaly plně kontrolovat. Dynamika ukázek se tak nevyhnutelně posouvala od precizního cvičení k hlučným bitevním scénériím. Pro opravdovější bojový zážitek by bylo už jen potřeba vyrazit do skutečné bitevní vřavy. Jan Phillip Bothe ve své studii přiblížil limity a dojmy z této bitevní simulace a konstatoval, že ačkoliv byly předem nachystány hranice předváděných útoků, docházelo v chaosu tolika vojáků k vyhraněným situacím.³²

Ukázka útoku na karé. (Benediktinské opatství Rajhrad)

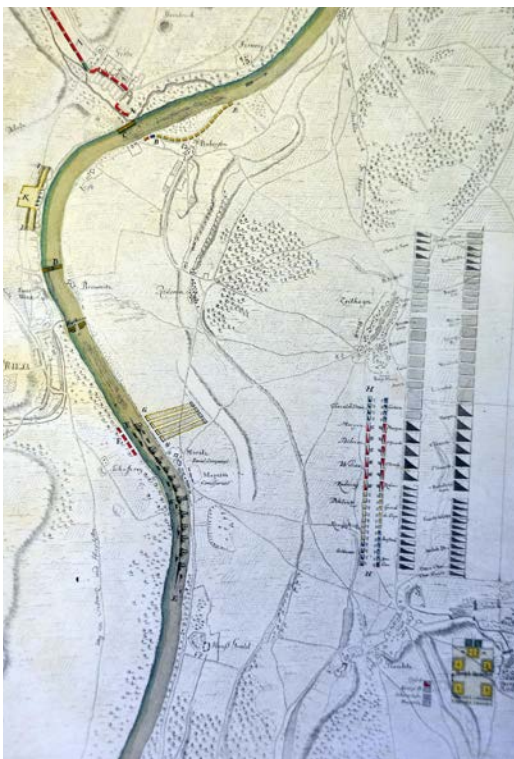
5. část Bitevní ukázky

Simulace bojů započaté dne 19. června pokračovaly i v následujících ukázkách. Dne 21. až 23. června byli hosté svědky dvou bitev, jimiž vyvrcholila systematická prezentace saské armády. Od představení celého vojska, přes ukázky manévřů jednotlivých jednotek a způsobů nasazení celé armády, byla představena – s jistou nadázkou – bojová praxe. Způsob prezentace saské armády těmito bitvami uzavřel svoji cestu od jednoduchého po složité, od teoretického po praktické.

Dne 21. června proběhla bojová ukázka s pojmenováním *retrenchement*, jejímž hlavním námětem byl boj o improvizované opevnění (odtud pochází ukázka) na vyvýšenině nad tokem Labe. Dříve než však mohla první polovina armády obsadit a „vybudovat“ toto opevnění, muselo dojít v rámci ukázky k vynucenému přechodu přes řeku Labe. S tímto cílem první polovina armády provedla podél říčního toku klamný útok několika jednotek, načež jako celek překročila Labe o něco severněji díky pontonovým mostům.

Poté, co vojáci překonali Labe, vyrazili vzhůru do kopce, kde se mohly nacházet samotné valy. Opevnění mělo být podle plánů vybudováno v průběhu vlastní ukázky. Je ale nepravděpodobné, že by vojáci bez jakýchkoliv příprav dokázali v tak krátkém čase obsazený kopec přeměnit v malou pevnůstku, jakou vidíme na plánech. Vojáci mohli valy během ukázek pouze dostavět, protože vyměřit a rozvrhnout

32 BOTHE, pozn. 3, s. 54–57.

První polovina armády si vynucuje přechod přes Labe. (Benediktinské opatství Rajhrad)

obrácům se podařilo odrazit dva útoky s dělostřeleckou podporou zakotveného loďstva a děl u hlediště, čímž obhájili nově získanou pozici na břehu Labe.³³ První polovina armády tedy nejen demonstrovala překonání řeky pomocí pontonů na nepřátelský břeh, ale rovněž i schopnost získanou oblast zajistit v podobě opevnění a uhájít ho v případě útoku. Jednalo se o hutnou ukázkou, poněvadž v ní byla aktivně zapojena všechna odvětví saské armády, včetně minérů, pontonýřů a inženýrů a také říční loďstvo, které bylo neméně důležitým aspektem celé ukázky.³⁴

Dne 23. června byla oproti tomu představena konvenční polní bitva. Ukázka probíhala opět na pláni s pavilonem a začala nástupem saské armády a jejím

opevnění by trvalo mnohem déle, než by obecensťvesno sneslo. Hlediště diváků, kde se nacházeli také králové, poprvé nebylo situováno do pavilonu, ale na protější břeh Labe, odkud bylo možné shlížet přes řeku s plachetnicemi na opevněný vrch s vojáky. Ba co více, stany panovníků byly obklopeny z obou stran bateriemi těžkého dělostřelectva, které se zapojily do ukázky ve druhé části jako podpora obránců v opevnění.

Další část ukázky byla věnována pokusu druhé poloviny armády získat „ztracené“ pozice na vyvýšenině. Jakmile druhá polovina armády, která původně měla ubránit východní břeh Labe, dorazila, zahájila útok na opevnění s cílem první polovinu armády vytlačit. Ob-

33 Při bránění opevnění jednotky použily i píky, což potvrzuje názor, že se s nimi na bojišti za určitých podmínek stále počítalo.

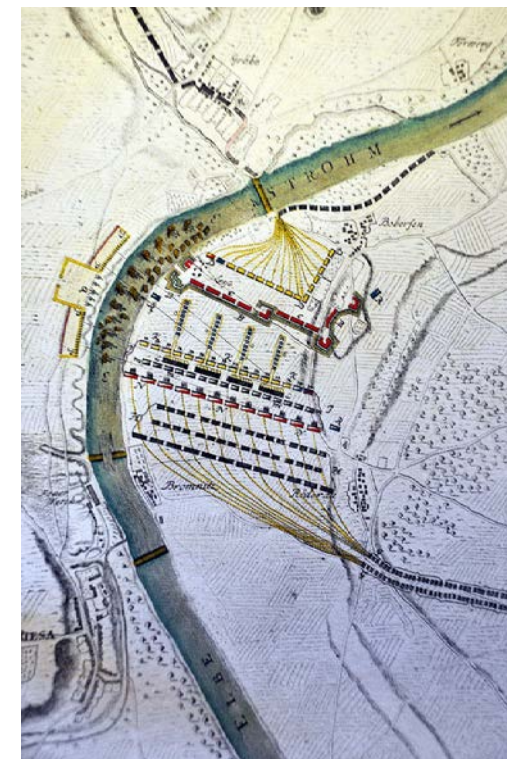
34 ZWOCH, pozn. 13, s. 68, 83.

rozdělením na dvě poloviny. Ty zahájily boj, jakmile se ocitly vyrovnané uprostřed pláně proti sobě. Pavilon s diváky byl situován přesně mezi střelejšími útvary, což opět vtahovalo pozorovatele přímo do dění (ne náhodou byli janičáři umístěni v nejbližším okolí pavilonu). Bitva posléze vyvrcholila postupem jedné poloviny armády na pravém křídle, odkud zahнала na útek jezdecko druhé armády. V reakci na nové ohrožení z křídla otočila prohrávající druhá armáda bataliony do pravých úhlů ke stávající linii, aby zamezila obklíčení, načež zahájila organizovaný ústup z bojiště.

6. část Velká hostina a akt rozloučení s pruským králem

Ačkoliv prezentace saské armády vyvrcholila s posledními výstřely bitevní ukázky dne 23. června, hlavní program zeithainského ležení ještě neskončil. Následujícího večera, 24. června, totiž pokračoval ohňostrojem v prostoru efemérního zámku na břehu Labe, na němž se skvěla lucernami osvětlená říční flotila. Podle jednoho očitého svědka byl zámek „[...] tak dokonalý, že i ti nejzkušenější museli připustit, že něco takového ještě nikdy neviděli, a bylo by hodné, aby to viděl celý svět.“³⁵

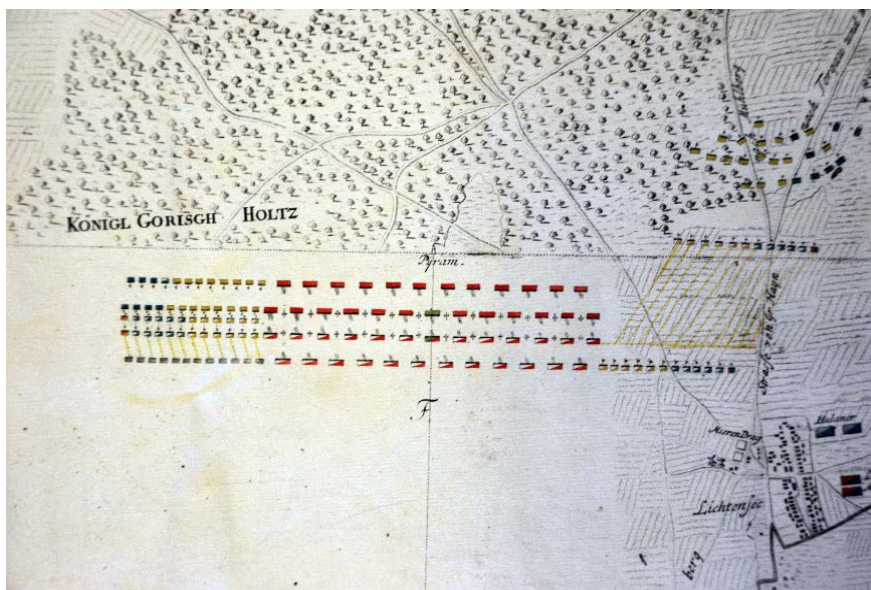
Následujícího rána odměnil August Silný svoji armádu velkolepou hostinou, která byla stejně důležitou reprezentační složkou události, jako vojenské ukázky, a byla proto zanesena také do svazku plánů. Na první straně věnované tomuto

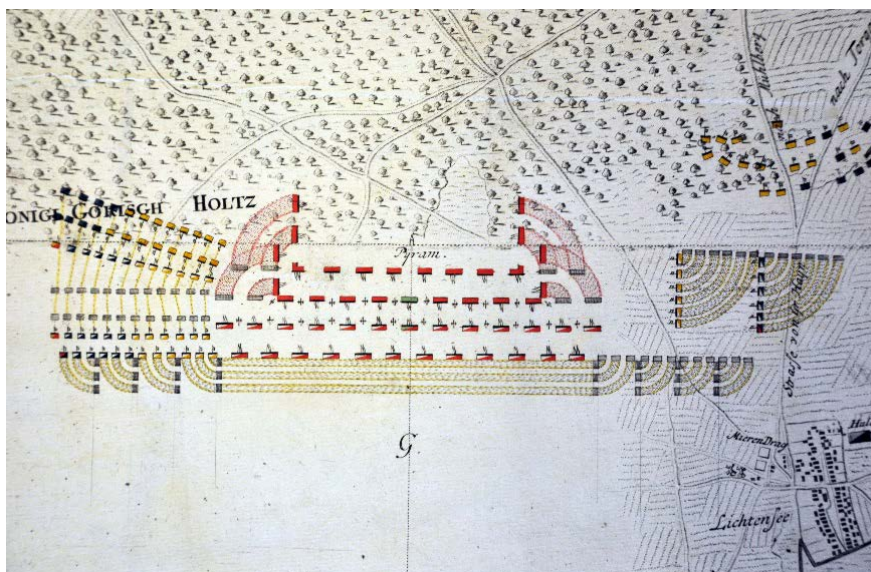
Boje o opevnění na druhé straně řeky. (Benediktinské opatství Rajhrad)

35 „[...] war von solcher Vortrefflichkeit, dass auch die Erfahrensten gestehen mussten, dergleichen sey noch niemalen gesehen worden, und wäre würdig, dass es die gantze Welt sehen mochte.“ Citováno podle ZWOCH, pozn. 13, s. 86–88.

Vítězství první poloviny armády na pravém křídle během polní bitvy.
(Benediktinské opatství Rajhrad)

Následné obklíčení druhé poloviny armády. (Benediktinské opatství Rajhrad)

slavnostnímu dni jsou na cvičišti zobrazeny dvě linie bochníků chleba, sudů s vínem a pivem a dřevěných rámců, na kterých byly napnuty kožešiny zvířat s nařezanými kusy masa. Pro každý batalion bylo vymezené množství jídla a pití, v jehož okolí vojáci hodovali. Důstojníci každého útvaru měli k dispozici v zemi vykopané posezení, které plán zobrazuje i s bílými ubrusy a včetně zasedacího pořádku podle hodností. I když je možné očekávat, že se vojáci mezi jednotkami vzájemně navštěvovali, rozdělení míst pro bataliony každého regimentu bylo dáno. Důstojníci byli pověřeni, aby udržovali pořádek a dohlíželi na mužstvo svého útvaru, které nemělo vypít veškerý alkohol během jednoho večera.³⁶

Pro saské vojáky, kteří byli jistě unaveni po náročném programu vojenských manévrů, byla tato hostina vítanou odměnou. Bohatý proviant po celou dobu manévrů však také fakticky potvrzoval logistické a ekonomické možnosti Saska. Uživit vojáky v poli (důležitý předpoklad pro úspěšné vedení války) a nadto ještě pořádat hostiny pro nespočet urozených hostů bylo neopominutelným reprezentačním nástrojem.³⁷ Se stejným záměrem byla připravena rozměrná štóla upečená ve speciálně připravené peci, kterou mělo obsluhovat až 100 lidí, a která musela být pro svoji velikost přivezena na povozu taženém osmi koňmi.³⁸

Dalším bodem slavnostního programu zobrazeným ve svazku plánů bylo ceremoniální rozloučení saských důstojníků a generálů s Fridrichem Vilémem I.³⁹ Na rozdíl od většiny vojenských ukázek, které se odehrávaly na nedaleké pláni (s výjimkou bitevní ukázky při překonávání řeky Labe 21. června), se jednalo o jediný bod programu, ve kterém byli zástupci saské řadové armády přítomni ve dvorském táboře. Akt probíhal v efemérní zahradě umístěné před stany králů s výhledem na tábor saské armády. Výběr místa snad nemohl být prestižnější. Omezená velikost tohoto prostoru ukazuje, že se zde nepočítalo se zapojením širší veřejnosti, která se jinak divácky vojenských cvičení účastnila.⁴⁰ Ostatně ani řadoví vojáci nebyli do ceremonie zapojeni. Saskou armádu zde zastupovali pouze generálové a důstojníci. Nejpatrnější rozdíl oproti ostatním ukázkám je ovšem možné najít v participaci pruského krále. Ta se totiž stala ústředním bodem aktu rozloučení.

36 Ibid., s. 90–91. Složitého spojení zeithainského ležení s jubileem augsburské konfese se zabývala COUFALOVÁ, pozn. 3.

37 COUFALOVÁ, Iveta. „Schaut wie A: Rex seine Armee jetzt speiset...“ Štóra Augusta Silného: jídlo a reprezentace moci ve vojenském ležení u Zeithainu (1730). In: JEDLIČKOVÁ, Blanka, ed. *Krajiny prostřených i prázdných stolů. I., Evropská gastronomie v proměnách staletí*. Pardubice – Polabiny: Univerzita Pardubice, 2016.

38 Ibid.; ZWOCH, pozn. 13, s. 36.

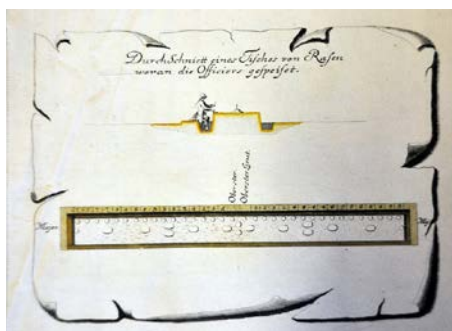
39 Zbytek této kapitoly vychází z KONEČNÝ, pozn. 11, s. 48–51.

40 V diáriu je napsáno, že ceremonii byli přítomni kavalíři, knížecí osoby i urozené dámy. *Königlich-Polnischer und Churfürstlich-Sächsischer Hoff- und Staats-Calender auf das Jahr 1731*. Online. Dostupné z: <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/440514/1>. [cit. 15. 5. 2024].

Bochníky chleba, sudy s alkoholem a kusy masa na dřevěné konstrukci. (Benediktinské opatství Rajhrad)

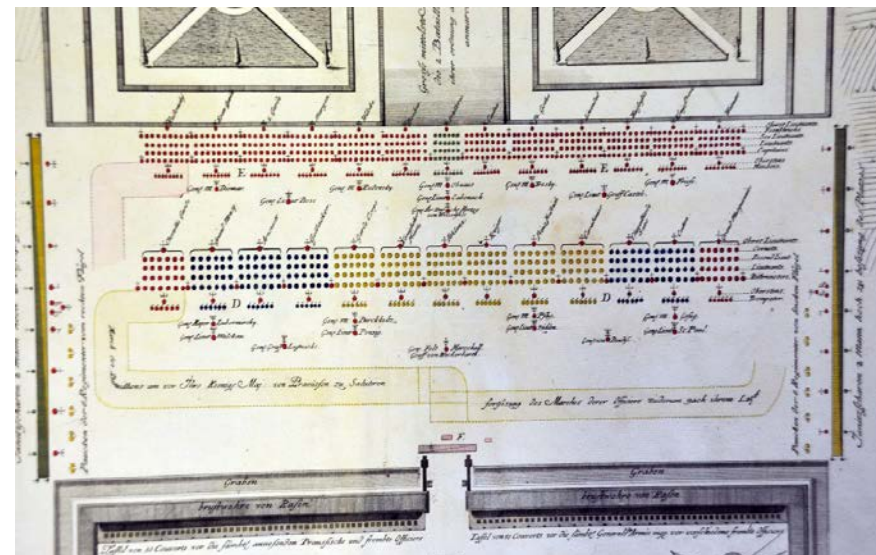

Stolování důstojníků. (Benediktinské opatství Rajhrad)

Během ceremonie se Fridrich Vilém I. nacházel společně s Augustem Silným před dvorským táborem, kam nastupovali saští důstojníci seřazeni podle jednotlivých regimentů. Jakmile před pruského krále připochovali důstojníci prvního regimentu, připili si s ním sklenicemi vína. Po prvním útvaru, přistoupil druhý a tak dále, dokud se před Fridrichem Vilémem I. nevystřídali zástupci celé saské armády.

Tato chvíle a způsob, jakým za sebou přicházeli zástupci regimentů, nabízela pruskému králi unikátní příležitost oslovit konkrétní jednotky a jejich velitele, které do té doby několik týdnů pozoroval ve službě. Ačkoliv by se mohlo zdát, že podmínky byly pro takovou interakci vhodné, prostředím ceremonie to zřejmě neumožňovalo. Během jejího konání bez přestání střílelo šedesát děl a vyhrávaly kapely armády. Bylo by tudíž náročné pronášet slyšitelné delší promluvy ke každému

vojenskému útvaru.⁴¹ Pro saské vojáky musel být nicméně přípitek s pruským králem výjimečnou chvílí. Pro důstojníky, kteří sami sebe považovali za první služebníky krále a státu, musela být takováto ceremonie zvláštním projevem úcty, který

Plán ceremonie rozloučení saského vojska s pruským králem. (Benediktinské opatství Rajhrad)

podtrhoval jejich bezprostřední vztah k panovníkovi.⁴² I když šlo v tomto případě o pruského krále, dělo se tak za přítomnosti a z vůle Augusta Silného. Navíc přípitek s Fridrichem Vilémem I. nijak nesnižoval čest důstojníků; právě naopak. Pruský král svým zájmem a nadšením, které projevoval po celou dobu konání manévru, oceňoval jejich výkon, čímž dodával na cti jim a jejich regimentům.⁴³ Toto ocenění, přicházející „zvenku“, nepochybně přidalo saskému vojsku na lesku, zvláště v očích přihlížejících. Na základě této motivace by se dala nejlépe vysvětlit i pasivní úloha Augusta Silného během přípitků. Polský král mohl nechat cíleně zazářit svého vzácného hosta a přitom nemusel mít obavu, že by tím utrpěla jeho prestiž. Koneckonců to byl on, kdo celou událost zorganizoval, a bylo to jeho vojsko, které

42 Rytířské ideály a služba panovníkovi byly důstojnickým sborem přijímány. Ten sestával v 18. století ještě pořád převážně ze šlechticů. Nicméně také řadoví vojáci velice umně přejímali hodnoty svých nadřízených a řídili se jimi. BERKOVICH, pozn. 21, s. 165–194; KROLL, Stefan: *Soldaten im 18. Jahrhundert zwischen Friedenstag und Kriegserfahrung: Lebenswelten und Kultur in der Kursächsische Armee 1728–1796*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Brill Schöningh, 2006, s. 205–210; PRCHAL, Vítězslav. Z rytíře důstojníkem aneb k proměnám militární maskulinity v raném novověku. In: HRDLÍČKA, Josef, KRÁL, Pavel a SMÍŠEK, Rostislav, eds. *Symbolické jednání v kultuře raného novověku: věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019, s. 183–197.

43 Kolektivní identita vojáků byla posilována jejich jednotným oděním a nemalým symbolickým světem. BERKOVICH, pozn. 21, s. 165–194.

41 Ibid.; BOTHE, pozn. 3, s. 50.

Fridrich Vilém I. svým skutkem hodnotil. Přeneseně řečeno, tak byl prostřednictvím saského vojska oceněn i August Silný.⁴⁴

Obsah této ceremonie měl svůj přesah nejen pro vojáky, ale i pro přítomné diváky. Ti byli po celou dobu konání ležení u Zeithainu svědky vřelého vystupování obou králů v čase, kdy setkávání monarchů bylo samo o sobě něčím nezvyklým. Natož aby pruský král vzdával poctu cizímu, saskému vojsku (a saské vojsko cizímu králi). Toto přátelské gesto bylo umožněno určitou neformálností, která nutně musela panovat mezi oběma monarchy po celou dobu zeithainského ležení. Dvorské vystupování by jinak významně limitovalo jejich každodenní interakce.⁴⁵ Tuto přátelskou atmosféru dokládá též dopis císařského diplomata Fridricha Heinricha ze Seckendorffu princovi Evženovi Savojskému. Seckendorff napsal, že si pruský král připil na zdraví se zástupci všech regimentů, tedy celkem dvacetosmkrát, a mohl následkem toho konstatovat, že byl Fridrich Vilém I. vínem poněkud opojen.⁴⁶ Toto úctyhodné číslo přiznal ve svém dopise snad s jistým obdivem, hodným člena Společenství proti střízlivosti, jehož mnozí další členové byli aktu přítomni.⁴⁷

Tato ceremonie nebyla během zeithainského ležení jediným gestem, které potvrdzovalo vztah mezi panovníkem a armádou. Manévry u Zeithainu podtrhovaly význam Augusta Silného (popř. saského prince) jako nejvyššího velitele saského vojska. Nikoliv však pouze symbolicky, poněvadž August Silný využil času před

oficiálním zahájením manévru a sám se ujal vedení výcviku celého vojska.⁴⁸ August Silný, jenž sám měl vřelý vztah k vojsku, tím naplňoval válečnický ideál doby.⁴⁹ Přesto takováto přímá a předem připravená interakce krále/králů s důstojníky byla v ležení unikátní. Jednak se tento akt konal na samém konci vojenského ležení, jednak byl svým obsahem odlišný. Hlavním aktérem byl pruský král, který si připíjel se saskými důstojníky po dvě hodiny – něco skutečně neobvyklého. Zároveň tato ceremonie doznávala kvalitu saského vojska a podtrhovala přátelské vztahy Saska a Braniborsko-Pruska. Nakonec je v ní možné z pohledu vojenské historie pozorovat proces budování stálé armády, kdy panovníci přímo jednají s důstojníky své armády.

ZÁVĚREM

Saská armáda prováděla své manévry podle jednotných předpisů, tzv. reglementů, které navazovaly na soudobou diskusi vojenských teoretiků. Je proto možné tvrdit, že kurfiřtské vojsko bylo po povelové stránce kvalitativně srovnatelné s ostatními moderními evropskými armádami. Ukázky přítom byly pro obecnost systematicky odstupňovány. Prezentovaly se nejprve jednotlivé části armády a základní manévry, které postupně gradovaly, jak co do velikosti, tak do komplexnosti. Zároveň se v průběhu několikátýdenních kulturně-vojenských slavností prezentace přesouvala z ukázek čistě teoretických k ukázkám praktickým. Ze způsobů nasazení armády v kolonách, liniích a karé se staly dynamické nepravé bitvy prezentující všestrannost a disciplínu saské armády. Přehlednost, řád a vyrovnanost linií v ukázkách zároveň korespondovaly s formujícím se společenským očekáváním, že ideální válka by měla být kontrolovatelná a vysvětlitelná, což koreluje i se zřetel dem námi zkoumaného pramene.

Tuto snahu, demonstrovat saskou armádu ve světle dobových válečnických ideálů, je možné spatřit ve zkoumaném prameni zejména v ukázce polní bitvy, ve které

44 August Silný je také součástí popisů, ale přípitky důstojníků směřují k pruskému králi. Na tisku je pak zobrazen polský král v sedě. Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Abschied aller Generals und Offiziers der sämtlichen Sächsischen Armée von Ihre Majestée von Preussen, 1730, Aufn. Nr. df_dat_0008562.

45 MATZKE, Judith. *Gesandtschaftswesen und diplomatischer Dienst Sachsens 1694–1763*. Dresden: Leipziger Universitätsverlag, 2011, s. 298.

46 „Den 26ten darauf wurde die ganze Armée von gemeinen Soldaten an, biß zum Feld Marchall tractiret, womit der ganze Tag zugebracht, der König von Preußen aber etwas berauschet worden, indem er denen Regimenten weiß von der ganzen Generalität vorgeführten Ober Officiers par Regiment ein Glaß und also 28. Gläßer getruncken,“ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Große Korrespondenz 112 b, fol. 1 (3. 7.). Seckendorffův počet přípitků se rozchází s počtem zastoupených regimentů (v plánu je jich zobrazeno 26). Je možné, že si král připil ještě s dalšími lidmi zvláště.

47 Jinak střídmý a šetrný Seckendorff holdoval pití vína, což sdílel také s pruským a polským králem. ROUS, Anne-Simone. Der Weinkeller als Schlachtfeld: Die »Société des antisobres« als militärischpolitischer Geheimbund zwischen Sachsen und Preußen. In: SEGESSER, Daniel Marc, GAHLEN, Gundula a WINKEL, Carmen, eds. *Geheime Netzwerke im Militär 1700–1945*. Paderborn: Brill Schöningh, 2016, s. 48–52, zde s. 27–28; KUNTKE, Bruno. *Friedrich Heinrich von Seckendorff (1673–1763)*. Husum: Matthiesen Verlag, 2007, s. 143–144. Hladký průběh události jistě umožňovala neformálnost Fridricha Viléma I., který ignoroval na svoji dobu běžné a vyžadované ceremoniální vystupování. HRBEK, Jiří, ed. *Panovnický majestát: Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2021, s. 346; MATZKE, pozn. 45, s. 312.

48 BESCHORNER, pozn. 28, s. 57. Jako velitel a panovník byl posléze polský král zobrazen v plánech dokumentujících cvičení u Czerniakowa v roce 1732. Na něm je možné spatřit Augusta Silného, jak ze svého trůnu vede přehlídku polské armády. *Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Exercices et mouvements militaires des troupes de Laq Majestete le Roi de Pologne au Campement proche de Varsovie au mois d’Août 1732, sign. Mscr.Dresd.J.20*. Obdobné zobrazení bychom mohli nalézt již na dvoře Ludvíka XIV. (1638–1715). FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000, s. 7–8.

49 Panovníci 18. století se stylizovali do role vojáků a obránců své země. HENSHALL, Nicholas. *The Myth of Absolutism: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. New York: Longman, 2013, s. 159; STARKEY, Armstrong. *War in the Age of the Enlightenment, 1700–1789*. Westport: Praeger, 2003, s. 69–71.

došlo k rozbití protivníkovy linie. Porážka zde byla vyjádřena právě úplným rozvrácením pravidelného řádu na jedné straně, zatímco strana vítězná si uchovala precizně vyrovnané řády. Vítězné jezdectvo se chovalo stejně zákonitě a systematicky jako dobře seřazený stroj, když se v sedmém plánu vytočilo proti pěším útvarům i ve chvíli, kdy zrovna dokončilo závažný střet. Vše se dělo v pravých úhlech, přehledně a kontrolovaně. Geometrické tvary či obrazce, které při ukázkách vznikaly, byly soudobou snahou uchopit chaotickou válku a dát jí (vědecký) řád.⁵⁰

Na vrcholu tohoto řádu se přirozeně nacházel August Silný jako vrchní velitel saské armády, jenž byl příležitostně zastupován svým synem Fridrichem Augustem. Odkazy na jejich válečnou zdatnost je možné nalézt na mnoha místech, včetně postavení saského prince před vlastní armádou, spaní ve stanovém táboře (odkazujícím na křesťanský boj proti osmanské říši) spolu s vojskem, nebo osobní předávání rozkazů vojákům na pláni skrze výstřely z děl. Přeneseně tak oba muži naplňovali roli válečníků. Několikatýdenní ležení saské armády dále prokázalo, že August Silný může shromáždit na jednom místě 27 tisíc vojáků, které po celou dobu konání slavnosti zvládne zásobit ve více než dostačující kvalitě, spolu s více než 300 urozenými hosty. To vše v dokonale ovládnutém prostoru, což bylo možné jen díky pečlivé a výkonné administrativě. Kulturně-vojenské slavnosti tímto způsobem dokázaly ekonomickou a logistickou sílu saského kurfiřtství, a tedy i jeho vojenskou připravenost.

Úspěch panovnické reprezentace Augusta Silného v zeithainském ležení byl značný, přičemž svazky plánů dokumentující vojenské manévry byly jen jedním jejím dílem. Oblast manévrů se stala i v budoucnu cvičištěm saské, popř. německé armády a zůstala s nimi přinejmenším v regionální paměti silně spojená. Ještě v současnosti se vojensko-historické spolky věnují připomínání této události na každoročních rekonstrukcích, které mají vyvrcholit v roce 2030 u příležitosti 300. výročí.⁵¹

50 BOTHE, pozn. 3, s. 52–53.

51 *Lustlager Zeithain*. Online. Dostupné z: <https://lustlager.info/de/>. [cit. 15. 5. 2024].

PRAMENY A LITERATURA

Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad, Grundrisse des Campements bey Zeitheyn 1730, sign. R – DCCCLXXXVIII.

Moravský zemský archiv v Brně, Rodinný archiv Haugviců, inv. č. 258, sign. A19; inv. č. 551, sign. F2.

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, Fam. in spec 610. 15.

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Große Korrespondenz 112 b.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Abschied aller Generals und Offiziers der sämtlichen Sächsischen Armée von Ihre Majestée von Preussen, 1730, Aufn. Nr. df_dat_0008562.

Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Exercices et mouvements militaires des troupes de Laq Majestete le Roi de Pologne au Campement proche de Varsovie au mois d’Août 1732, sign. Mscr.Dresd.J.20.

BERKOVICH, Ilya. *Motivation in War: the Experience of Common Soldiers in Old-Regime Europe*. Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2017. ISBN 978-1316618103.

BESCHORNER, Hans. Beschreibungen und bildliche Darstellungen des Zeithainer Lagers von 1730. *Neues Archiv für sächsische Geschichte*. Dresden: Wilhelm Baensch Verlagshandlung, 1906, Band 27, s. 103–151. ISSN 0944-8195.

BESCHORNER, Hans. Das Zeithainer Lager von 1730. *Neues Archiv für sächsische Geschichte*. Dresden: Wilhelm Baensch Verlagshandlung, 1907, Band 28, s. 50–114, 200–252. ISSN 0944-8195.

BOTHE, Jan Philipp. „Martialische Lustbarkeiten“: Die Inszenierung des Zeithainer Lagers (1730) zwischen Hof und Militär. *Archiv für Kulturgeschichte*. Köln: Böhlau Verlag, 2019, Band 101, Heft 1, s. 29–60. ISSN 0003-9233.

BURKE, Peter. *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven – London: Yale University Press, 1992. ISBN 978-0300059434.

COUFALOVÁ, Iveta. *Král-konvertita: Panovnická konverze Augusta Silného a její reflexe v saském veřejném prostoru především mezi dvěma luteránskými jubilei (1717/1730)*.

Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2021.

COUFALOVÁ, Iveta. „Schaut wie A: Rex seine Armee jetzt speiset...“ Štola Augusta Silného: jídlo a reprezentace moci ve vojenském ležení u Zeithainu (1730). In: JEDLIČKOVÁ, Blanka, ed. *Krajiny prostřených i prázdných stolů. I., Evropská gastronomie v proměnách staletí*. Pardubice – Polabiny: Univerzita Pardubice, 2016. ISBN 978-80-7560-026-4.

DARNTON, Robert. *Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0862-0.

DUFFY, Christopher. *The Military Experience in the Age of Reason*. New York: Taylor and Francis, 1987. ISBN 0-07102-1024-8.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-96-9.

HENSHALL, Nicholas. *The Myth of Absolutism: Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. New York: Longman, 2013. ISBN 978-0-582-05617-6.

HRBEK, Jiří, ed. *Panovnický majestát: Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2021. ISBN 978-80-7422-804-9.

KONEČNÝ, Tomáš. Urození hosté Augusta Silného: Šlechta z habsburské monarchie na vojenských manévrech u Zeithainu (1730). *Theatrum Historiae*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2022, No 31, s. 7–29. ISSN 2571-0621.

KONEČNÝ, Tomáš. *Vojenská prezentace Augusta II. Silného: Kulturně-militární analýza plánů cvičení saské armády u Zeithain v roce 1730*. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2021.

KONEČNÝ, Tomáš. *Vojenské ležení u Zeithainu očima diplomatů: Analýza korespondence Leopolda Viléma z Valdštejna a Fridricha Heinricha ze Seckendorffu*. Magisterská práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2024.

KROLL, Stefan. *Soldaten im 18. Jahrhundert zwischen Friedensalltag und Kriegserfahrung: Lebenswelten und Kultur in der Kursächsische Armee 1728–1796*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Brill Schöningh, 2006. ISBN 3506729225.

KŘIVOVÁ, Petra. *Mapová sbírka knihovny benediktinského kláštera v Rajhradě. Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 16. odborné konference Olomouc, 13.–14. listopadu 2006*. Brno: Vědecká knihovna v Olomouci et al., 2008, s. 17–19. ISBN 978-80-7053-276-8.

KUNTKE, Bruno. *Friedrich Heinrich von Seckendorff (1673–1763)*. Husum: Matthiesen Verlag, 2007. ISBN 978-3786814917.

LYNN, John. *Battle: a History of combat and culture*. New York: Westview Press, 2008. ISBN 0-8133-3372-5.

MATZKE, Judith. *Gesandtschaftswesen und diplomatischer Dienst Sachsens 1694–1763*. Dresden: Leipziger Universitätsverlag, 2011. ISBN 978-3865834997.

MIKOSCH, Elisabeth a SCHUCKELT, Holger. Das sächsische Janitscharenbataillon beim Zeithainer Lager 1730. In: *Im Lichte des Halbmonds: Das Abendland und der türkische Orient*. Dresden: Staatliche Kunstsammlungen Dresden, 1995, s. 289–295. ISBN 978-3-361-00447-4.

MÜLLER, Reinhold. *Die Armee Augusts des Starken: Das sächsische Heer von 1730 bis 1733*. Berlin: Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1984. ISBN 978-3-327-00229-2.

NOSWORTHY, Brent. *The Anatomy of Victory: Battle Tactics 1689–1763*. New York: Hippocrene Books, 1990. ISBN 0-87052-014-8.

PRCHAL, Vítězslav. Z rytíře důstojníkem aneb k proměnam militární maskulinity v raném novověku. In: HRDLIČKA, Josef, KRÁL, Pavel a SMÍŠEK, Rostislav, eds. *Symbolické jednání v kultuře raného novověku: věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2019, s. 183–197. ISBN 978-80-7422-666-3.

ROUS, Anne-Simone. Der Weinkeller als Schlachtfeld: Die »Société des antisobres« als militärischpolitischer Geheimbund zwischen Sachsen und Preußen. In: SEGESSER, Daniel Marc, GAHLEN, Gundula a WINKEL, Carmen, eds. *Geheime Netzwerke im Militär 1700–1945*. Paderborn: Brill Schöningh, 2016, s. 48–52. ISBN 978-3-506-77781-2.

RUZICKA, Dagmar. *Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (1702–1765): Weg, Leistung und Umfeld eines schlesisch-österreichischen Staatsmannes*. Frankfurt am Main: Verlag Neue Wissenschaft, 2002. ISBN 3-932492-48-X.

STARKEY, Armstrong. *War in the Age of the Enlightenment, 1700–1789*. Westport: Praeger, 2003. ISBN 978-0275972400.

VOGELTANZ, Jan. *Malý slovník starého vojenského názvosloví*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-928-4.

WOHLMUTH, Petr. *Krev, čest a hrůza: historická antropologie pevnostní války na příkladu britských deníků z obléhání pevnosti Bergen op Zoom z roku 1747*. Praha: Scriptorium, 2017. ISBN 978-80-88013-49-5.

ZWOCH, Gerhard. *Das Zeithainer Lustlager 1730–2005. Zum Jubiläum des Campements der Armee Augusts des Starken zwischen Mühlberg und Großenhain*. Großenhain: Aspekte Verlag, 2005. ISBN 3-9809140-3-8.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Königlich-Polnischer und Churfürstlich-Sächsischer Hoff- und Staats-Calender auf das Jahr 1731. Online. Dostupné z: <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/440514/1>. [cit. 15. 5. 2024].

Military review at Zeithain and Mühlberg. Online. Dostupné z: <https://militarymaps.rct.uk/miscellaneous/military-review-at-Zeithain-and-muhlberg-1730>. [cit. 20. 4. 2024].

Lustlager Zeihain. Online. Dostupné z: <https://lustlager.info/de/>. [cit. 15. 5. 2024].

Règlement concernant l'exercice et les manouvres de l'infanterie : du premier aout 1791. Online. Dostupné z: <https://archive.org/details/rglementconcer12fran/page/34/mode/2up>. [cit. 24. 10. 2024].

KLÍČOVÁ SLOVA: Augustus Silný (1670–1733), Zeithainer Lustlager, vojenská reprezentace, Sasko, Sasko-Polsko, panovnícká reprezentace, campement, manévry

ZUSAMMENFASSUNG

Die militärische Repräsentation August des Starken: Eine kulturell-militärische Studie von Plänen der Übungsmanöver der sächsischen Armee bei Zeithain (1730)

Die Studie befasst sich mit dem repräsentativen Ausmaß der Manöver der sächsischen Armee bei Zeithain im Jahr 1730, die von August dem Starken, Kurfürsten von Sachsen und König von Polen, abgehalten wurden. Durch eine Analyse der Sammlung militärischer Pläne aus der Bibliothek der Benediktinerabtei in Rajhrad, welche die einzelnen Truppenmanöver dokumentieren, finden wir eine Antwort auf die Frage, auf welche Art und Weise die sächsische Armee, die soeben eine mehrjährige Reform durchlaufen hatte, der breiten Öffentlichkeit und Hunderten von adligen Gästen, unter denen sich auch der preußische König Friedrich Wilhelm I. befand, vorgeführt wurde.

Die militärischen Vorführungen wurden systematisch gestaffelt. Zuerst wurden dem Publikum die einzelnen Teile der Armee und grundlegende Manöver vorgestellt, die schrittweise sowohl in ihrer Größe als auch in ihrer Komplexität wuchsen. Gleichzeitig verschob sich im Laufe der mehrwöchigen kulturell-militärischen Feierlichkeiten die Präsentation von rein theoretischen zu praktischen, kampfesähnlichen Vorführungen. Durch diese Abfolge wurde die Umsetzung der neu eingeführten Vorschriften erstmals großflächig deutlich sichtbar.

Obwohl die militärische Repräsentation des Zeithainer Lagers primär der Demonstration der Gefechtsbereitschaft der sächsischen Armee diene, unterlagen die militärischen Vorführungen anderen, ebenso wichtigen Einflüssen. Die Übersichtlichkeit, Kontrollierbarkeit und das geometrische Arrangement der Formationen in den Vorführungen entsprachen der sich herausbildenden gesellschaftlichen Erwartung, dass die Kriegsprinzipien logisch erklärbar sein sollten. Das strikte Einhalten der Linienkämpfe sollte somit die Annäherung an dieses Ideal verdeutlichen. Nicht weniger wichtig musste jedoch der ästhetische Eindruck dieser Übungen sein, da einige Formationen ausschließlich für ihren visuellen Eindruck geschaffen wurden. Die Kontrolle über die Manöver, unterstützt durch strenge Disziplin, die Präzision der Formationen und das reiche Begleitprogramm, zeigten nicht nur die militärische Stärke, sondern auch die Macht von August dem Starken.